

*Ганна Юріївна Калініч,
кандидат історичних наук,
науковий співробітник
відділу фондів юдаїки Інституту рукопису
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.
e-mail: a.kli@ukr.net*

КАДРОВЕ ПИТАННЯ ПРИ ВІДКРИТТІ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ НА ХОЛМЩИНІ І ПІДЛЯШШІ У 1865–1867 РР. (ЗА РОДИННИМ ЛИСТУВАННЯМ ПРОТОІЄРЕЯ ПЕТРА ЛЕБЕДИНЦЕВА)

Мета роботи. Узагальнюється зображення підбору вчителів і службовців для греко-католицьких початкових і середніх навчальних закладів на Холмщині і Підляшші в родинному листуванні керівників Холмської і Седлецької навчальних дирекцій із київським протоієреєм Петром Лебединцевим. **Методологія дослідження** ґрунтується на мікроісторичному й антропологічному підходах у вивченні соціальної і політичної історії. Історико-системний метод використовується для вивчення паралельних процесів підбору кадрів у двох дирекціях як складових однієї соціокультурної й соціополітичної структури. Також було використано методи джерелознавчого аналізу. **Наукова новизна** роботи полягає у виявленні інформаційного потенціалу родинного листування Петра Лебединцева для дослідження людського виміру у вирішенні кадрового питання при відкритті греко-католицьких навчальних закладів на Холмщині і Підляшші у 1865–1867 рр., а також у залученні цього листування як докладного джерела з історії реформи освіти та кадрової політики у Царстві Польському до наукового обігу. **Висновки.** Після Січневого повстання метою відкриття греко-католицьких навчальних закладів була інтеграція польського суспільства до російського культурного простору, а ключовими проблемами в кадровому питанні були професійна компетентність та здатність зберігати русько-православну ідентичність і конкурувати з поляками-католиками. У листуванні міститься унікальна інформація щодо практичної реалізації кадрової політики Російської імперії у східних губерніях Царства Польського, висвітлюються обумовлені економічними, політичними і культурними обставинами закономірності поведінки і діяльності керівників дирекцій і тих, кого вони приймали на службу, емоційне, раціональне і прагматичне сприйняття дій їх виконавцями й учасниками.

Ключові слова: польські греко-католики, міжнетнічні і міжрелігійні відносини, російська національна політика, середня і початкова освіта, гімназії, вчителі.

«Дайте мне хотя какого учителя!», – в розпачі писав Феофан Гаврилович Лебединцев, директор Холмської навчальної дирекції, до свого брата, київського протоієрея Петра Гавриловича Лебединцева, наприкінці серпня 1865 року, за місяць до передбачуваного відкриття гімназії. У цьому «крику душі» – вся глибина проблеми підбору кадрів для навчальних закладів Холмщини і Підляшшя, як це відобразилося у листуванні Петра Лебединцева із братом та зі свояком, Юхимом Михайловичем Крижановським, директором Седлецької навчальної дирекції.

Ми маємо унікальні певною мірою джерела: паралельне листування з однією особою двох керівників забузьких навчальних дирекцій Царства Польського в період реформування системи освіти в Польщі; причому це листування було одночасно і родинним (зокрема й за відвертістю), і діловим (за колом обговорюваних проблем). Про власне реформи в листах написано небагато, натомість перебіг підготовки навчальних закладів до відкриття, пошуки та прийом на службу викладацького корпусу і службовців дирекцій обговорюється широко.

Річ у тім, що для нових греко-католицьких навчальних закладів Люблінської губернії (а потім виокремлених Холмської і Седлецької губерній) передбачалося запросити вчителів і службовців з імперії, та хоча офіційним способом рекрутування були оголошення в газетах і журналах, у Києві, центрі Київської навчальної дирекції, саме Петро Лебединцев, авторитетний протоієрей, на той час настоятель домового храму при будинку генерал-губернатора і законовчитель Другої київської гімназії, займався пошуком і підбором кандидатів та проводив співбесіди з тими, хто зголосився зайняти посади діловодів й інших службовців канцелярії, вчителів, інспекторів, регентів хору, вчителів початкових народних училищ. Таким чином, кадрове питання обговорювалося різнобічно, докладно і відверто.

Мета дослідження – узагальнити й проаналізувати відображення у приватно-діловому листуванні керівників навчальних дирекцій Холмщини і Підляшшя з видатним київським єпархіальним діячем Петром Лебединцевим проблеми підбору, умов служби і влаштування на службу викладацького корпусу й службовців дирекцій при заснуванні греко-католицьких навчальних закладів. При цьому увагу зосереджено на обумовлених економічними, політичними і культурними обставинами закономірностях поведінки й рішень і керівників дирекцій, і тих осіб, які влаштовувалися на службу.

Актуальність теми дослідження обумовлена важливістю для історії України і Східної Європи тих процесів, на перетині яких проходила служба Юхима Крижановського і Феофана Лебединцева: у підборі кадрів 1) українцями (малоросами) з Київщини, 2) підданими Російської імперії для 3) греко-католиків–українців (русинів) 4) Царства Польського, та ще й із залученням 5) греко-католиків із підавстрійської Галичини як у краплі води переломлюється весь спектр проблем 1) політики ментальної і структурної інтеграції Польщі до імперського простору, 2) етнічної, релігійної і політичної самоідентифікації українців Київщини, 3) кадрових потреб у сфері середньої і початкової освіти. Листи ж виступають цінним джерелом, в якому всі ці проблеми обговорюються докладно і без купюр.

Додамо, що серед викладачів і службовців учбового відомства у Царстві Польському та зокрема у Холмській і Седлецькій губерніях служили такі діячі, як В. М. Білозерський, С. Ф. Грушевський (батько історика), П. О. Куліш, І. С. Нечуй-Левицький та інші, менш імениті, проте все одно значимі для тогочасного українського суспільства представники інтелігенції, і підбір особового складу на ті місця служби, які вони займали, додатково характеризує їхній системний вибір.

Аналіз досліджень і публікацій. Відображення підбору кадрів для Холмської і Седлецької навчальних дирекцій крізь призму листування їх директорів із Петром Лебединцевим досі не досліджувалось. Редактори «Киевской старины» усвідомлювали цінність такого листування як ілюстрації до недавньої історії, коли публікували листи Феофана Лебединцева до брата [10, див. передмову до листів]. Листування Юхима Крижановського із Петром Лебединцевим публікувалося серед його праць, присвячених Підляшшю й Холмщині, проте упорядника цікавив передусім генералізуючий виклад Юхимом Крижановським історії краю і стану справ, а не повсякденні клопоти [6, с. 103–146]. Власне проблеми підбору кадрів коротко й описово торкається автор передмови до зібрання праць Ю. Крижановського [13] (ймовірно, ним був сам Петро Лебединцев).

Призначення вчителів і службовців навчальної дирекції найтісніше пов'язане із реформуванням системи освіти у Царстві Польському у 1864–1867 рр. та політикою культурної й адміністративної інтеграції чи асиміляції Польщі до Російської імперії після придушення Січневого повстання, зокрема із призначенням до Царства Польського чиновників з імперії. Обидві проблеми – і реформування освіти, і політики асиміляції із призначенням росіян до Царства Польського – досить широко висвітлені та досліджені як в російській, так і в польській, проте не в українській історіографії [5].

Роботи, написані до 1915 р., більшою мірою публіцистично-оглядові, аніж аналітичні, і мали на меті обговорення актуальної імперської політики щодо Польщі. Російські автори підтримували котрийсь із конкуруючих політичних підходів [4; 12; 14], а польські – критикували асиміляційну політику, яка шкодила польським інтересам [17; 19; 24]. В російській громадсько-політичній думці окремо обговорювалися питання, пов'язані із Забузькою Руссю [6; 16]. Цінність тогочасних публікацій полягає передусім у широкому висвітленні фактичного матеріалу та відображенні поглядів сучасників на проблему.

У соціалістичній та постсоціалістичній Польщі був докладно вивчений фактографічний бік історії шкільництва ХІХ ст. [20; 23], зокрема маємо дослідження навіть власне Бяльських і Люблінських навчальних закладів [17; 21]. Польська історіографія як царських часів, так і пізніша, відзначається поглядом на проблеми виключно з позиції користі певних дій і рішень для польської ідентичності. Інтереси національних меншин (українців, литовців, німців, євреїв) не потрапляють в поле зору дослідників або потрапляють виключно як критичні точки, через які російська адміністрація проникала своїми пазурами в тіло Білого Орла.

У сучасній російській та польській історіографії отримало розвиток дослідження і реформи системи освіти в Польщі, і кадрової політики Російської імперії в Царстві Польському, і національної політики у Західних губерніях імперії [2; 3, с. 194–196; 7, с. 79–89; 8; 9]. Холмщина, Підляшшя, Литва розглядаються як області, де у зв'язку з присутністю етнічних меншин у шкільництві проводилася особлива мовна і кадрова політика [1; 22].

Відкриття греко-католицьких навчальних закладів очевидно належить до історії Греко-Католицької церкви, проте українських дослідників і українських публіцистів другої половини XIX – початку XX ст. цікавить передусім Галичина і Правобережжя України, а не Холмщина і Підляшшя. У відомому нам сучасному нарисі історії Греко-Католицької церкви, де увага поширюється і на землі поза офіційним кордоном України [15] відзначено важливість лише тих періодів, які «оточували» 1860-ті роки: полонізацію й латинізацію греко-католиків, яку увірвало придушення Січневого повстання, та русифікацію й опрацювання греко-католицького населення Холмщини і Підляшшя, яке розгорнулося у 1871 р. із призначенням на Холмську кафедру Маркела Попеля і отримало офіційне завершення із приєднанням греко-католиків до православ'я у 1875 р. Суперечливі процеси і різноманіття підходів, у 1864–1870 рр. дружніх до греко-католиків, порушують лінійну логіку як не католицького, то православного переслідування Греко-Уніатської церкви.

У дослідженнях, присвячених Феофану Лебединцеву, здебільшого узагальнюючих або енциклопедичних, опубліковане листування згадується як джерело і, напевно, використовується, проте не в контексті підбору кадрів. Відоме окреме дослідження освітньої діяльності Феофана на Холмщині [5], написане власне на листуванні, опублікованому у «Киевской старине», та на архіві «Освіти», знищеному під час бомбардування Варшави у 1939 р. Проте фокус уваги дослідника зосереджений на інших питаннях, пов'язаних із національною ідентичністю українців та міжнаціональними відносинами.

Що ж стосується дослідників діяльності Петра Лебединцева, то вони подекуди звертаються до його листування, однак цікавляться передусім його особистою службою, а не допомогою брату і свояку.

Виклад основного матеріалу. Збереглися і відомі дослідникам зустрічні листи Феофана і Петра Лебединцевих та листи Юхима Крижановського до Петра Лебединцева, які й були вивчені для цієї статті.

Феофан Лебединцев і Юхим Крижановський до призначення в Польщу викладали в Київській духовній академії та були рекомендовані Федору Федоровичу Вітте (із 1862 р. попечитель Київського навчального округу, а з 1864 – директор Комісії народної освіти Царства Польського) Петром Лебединцевим [13, с. XVII–XVIII]. До Царства Польського Феофан Лебединцев і Юхим Крижановський прибули в січні 1865 р.; центри навчальних дирекцій розташовувалися відповідно у Холмі і в Седльці. В цій роботі досліджуються листи із 1865 р., коли внаслідок реформи почали відкривалися й реорганізовувалися греко-католицькі гімназії, педагогічні курси, семінарії і народні школи Холмщини та Підляшшя, і до фактичного запровадження змін у штатному розкладі дирекцій після відновлення Варшавського навчального округу (1867 р).

46 листів Феофана Лебединцева до Петра за цей час були опубліковані у часопису «Киевская старина» [10; див. також 11]; 22 з них відомі лише за публікацією. Оригінали 24-х із опублікованих листів зберігаються в комплексному фонді

III («Листування») Інституту рукопису НБУВ. Там само виявлено ще чотири листи цього періоду, які теж були проаналізовані. Листи в «Киевской старине» публікувалися дещо відредагованими (задля пом'якшення оцінок і висловлювань Феофана Гавриловича) та зі значними скороченнями, що стосувалися особистого життя і деяких службових справ, зокрема не надто гідної поведінки імперських чиновників, суперечностей між ними, а також перебігу тих призначень, що зрештою не відбулися¹.

Листи Петра Лебединцева до брата відомі лише за оригіналами. У III фондї («Листування») Інституту рукопису НБУВ зберігається 20 листів за 1865 р. і 1867 р.

Юхим Михайлович Крижановський не доводився власне родичем Петру Лебединцеву, але його дружина, Надія Наркисівна, в дівочтві Новицька (племінниця філософа Ореста Марковича Новицького), була рідною сестрою покійної дружини Петра Гавриловича, Олександри, за якою він тужив, особливо не маючи як священник змоги одружитися вдруге. Надія, Наденька, користувалася опікою бездітного Петра Лебединцева ще в роки навчання в Інституті шляхетних дівчат, а після смерті батька разом із матір'ю перебралася до Петра Лебединцева спершу в Білу Церкву, а потім переїхала з ним до Києва [ІР НБУВ, ф. III, спр. 6712–6759]². Окрім того, Юхим Крижановський стояв біля витоків газети «Руководство для сельских пастырей», дітища Петра і Феофана, «Трудов Киевской духовной академии», «Киевских епархиальных ведомостей» [13, с. IX].

Листи Юхима Крижановського до Петра Лебединцева також відклалися у фондї III Інституту рукопису НБУВ і частково були опубліковані в посмертному виданні праць Ю. Крижановського, присвячених Холмщині і Підляшшю [6]. Всього проаналізовано 50 листів за 1865–1867 рр. (схоже, що з червня 1865 р. збереглися всі), однак інформативні щодо кадрового питання здебільшого листи, написані в 1865–1866 рр., коли були засновані чи реорганізовані середні навчальні заклади Седлецької дирекції. Надалі Юхим Крижановський лише інформував кореспондента про проходження його підлеглими служби. Іншою причиною подальшої малоінформативності стало загострення навесні 1866 р. хвороби його дружини (туберкульозу), коли листи Юхима до Петра сповнилися повідомленнями про стан її здоров'я, лікування, а потім смерть. Повідомлялося і про найпомітніші події Польщі, східних губерній, дирекції, власного життя (поїздки до Львова, до Варшави, приїзд вищого керівництва тощо), однак докладного, як раніше, обговорення поточних справ не стало. Листи Юхима доповнюються кількома листами його дружини до Петра Гавриловича, з яких складається враження про публічне повсякдення вчителів і адміністрації дирекції.

¹ Побутовий бік прибуття й облаштування Феофана в Царстві Польському значно ширше розкривається в його листах до дружини (III, 3380–3396), Юлії Олександрівни, уродженої Барської, яка перебралася до чоловіка лише в серпні 1865 р., проте для розуміння підбору кадрів ці листи малоінформативні.

² Тут і далі при посиланні на оригінали листів вказується номер фонду, справи і аркуші рукопису, самі ж справи у списку використаних джерел не вказані.

Метою¹ відкриття шкіл і гімназій була не тільки освіта, але й поступова інтеграція польського суспільства до російського культурного простору (ми залишаємо за дужками власні оцінки такої цілі, а лише дивимося на вирішення завдань з точки зору кореспондентів). Греко-католиків вважали ментально близькими до руських², і запропонована гуманітарна освіта мала вплинути на їхній світогляд, скоротити наявні відмінності. Крім того, греко-католики були зазвичай біднішими і менш шанованими в суспільстві, ніж католики, і їх піднесення, зокрема завдяки удоступненню освіти із подальшим відповідним працевлаштуванням, мало б посилити значимість руського елементу в польському суспільстві (крім нововідкритих уніатських, російських і змішаних, у Польщі діяли польські навчальні заклади). Відкриття мережі початкових шкіл було продовженням селянської реформи 1864 р. – надання селянам, політично стабільному елементу, землі і самоврядності на противагу бунтівній шляхті. Таким чином, було визначено трикутник: пригнічені руські греко-католики³ – гоноровиті поляки-католики – наділена офіційною владою православна адміністрація й викладацький корпус з імперських теренів. Попри те, що серед петербурзького і варшавського керівництва не було однастайності щодо методів і підходів, цей трикутник слугував стратегічним дороговказом і окреслював коло соціальних і соціопсихологічних проблем, які слід було врахувати при підборі кадрів і які виникали вже під час служби.

Матеріальні умови служби в навчальному відомстві Царства Польського для вчителів і службовців з імперії (саме для тих, хто переїхав) були просто заздрисними. Вчителі гімназій отримували дуже високу платню: спершу від 500 до 900–1100 рублів сріблом на рік (1865 р.), а з 1867 р. до 1200 руб. залежно від предмету. Найменше отримували вчителі співів та малювання і краснопису, а найбільше – вчителі основних, «розвиваючих мислення» предметів: латини, давньогрецької мови і рідної (в даному випадку російської), математики, природничих наук. Учителі географії, літератури, історії та інших загальноосвітніх предметів отримували на 100 руб. менше. Спочатку передбачалося жалування 900–1000 руб. на рік, однак Феофан домігся для своїх вчителів надбавку 100 руб. [III, 3451, арк. 4 зв.]. Також керівники дирекцій могли на власний розсуд доплачувати по 200 руб. чотирьом найкращим вчителям. Інспектори гімназії отримували спершу 1 400 або 1 600 руб. на рік [III, 3456, арк. 15] та окрему плату за викладання предмету – 200 руб. [III, 3414, арк. 20]; інспектор Седлецької гімназії мав 2100 руб. [III, 3464, арк. 9 зв.].

¹ *Імператорський рескрипт від 30 серпня 1864 р. прямо приписував не перетворювати школи на політичний інструмент і залишати їх винятково для просвіти, для суспільного блага, однак варшавські чиновники мали власне бачення проблеми; а після замаху 4 квітня 1866 р. і сам Олександр II змінив ставлення до ліберальних методів виховання молоді.*

² *У листах присутні як поняття «малороссы» і «великороссы», так і узагальнене «русские», тому використовуємо саме останнє в адаптованій формі.*

³ *Тут і далі при переказі ідеологічної складової збережено оціночні судження авторів листів або й близькість до їхньої лексики.*

Передбачалося, що вислуга для отримання пенсії вираховувалася за особливим порядком: замість 25-ти років, як у гімназіях імперії, для повної пенсії достатньо було 15-ти років служби, причому служба в імперії перераховувалася до тутешньої емеритури і прирівнювалася до служби в Царстві Польському; за 10 років служби належало виплачувати половину пенсії, а за 5 років – третину [III, 3406, арк. 26 зв.]. Однак зрештою цей марнотратний порядок був відмінений, і навіть сам керівник дирекції мусив служити всі 25 років.

Посади вчителів малооплачуваних предметів у гімназіях суміщалися із викладанням тих самих предметів в інших навчальних закладах (в учительській семінарії чи в педагогічних курсах), де через малу кількість годин штатна посади вчителів, наприклад, співів та малювання, не передбачалася. Таке викладання оплачувалося погодинно, відомо про оплату по 60 копійок за урок [III, 3406, арк. 21]. Існувала можливість суміщати вчителювання із іншими, не педагогічними посадами: члена господарського комітету гімназії (365 рублів на рік) [III, 3452, арк. 7 зв.], регента хору (350–500 р.), канцеляриста (225–300 р.), архіваріуса (360–365 р.) тощо.

Учителі початкових (елементарних) народних училищ отримували всього 150 рублів за рік, а Феофан із Юхимом виклопотали право доплачувати їм іще по 150 рублів із власного бюджету дирекції [10, № 60, с. 338; III, 3451, арк. 4 зв.]. Проте навіть із жалуванням 300 рублів на рік учителю «будет недурно, во всяком случае лучше, чем в Черкасской бурсе» [III, арк. 4 зв.]. Здібні вчителі могли нада-лі отримати більш прибуткові місця [10, № 60, с. 340].

Учителі гімназії і початкових шкіл, а також службовці дирекції зазвичай отримували квартиру, гроші на «стіл», на дрова, а інколи і на освітлення.

Для дітей учителів і службовців, що переселилися з імперії, передбачалася значна кількість казеннокоштных місць у гімназіях і училищах або пільги на оплату освіти.

Разом із тим, переведення до Царства Польського для вчителя чи службовця означало відірваність від рідних, які нерідко потребували опіки. Інспектор Седлецької гімназії мусив їхати до Польщі із тещею, очевидно, вдовою. Переїзд означав потрапляння в середовище «інших» або й «чужих». На літні канікули всі вчителі залишали дирекції і виїжджали до рідних – Польща не сприймалася як домівка. Зрештою, переїзд потребував багатьох коштів і клопотів, тож до нього були більшою мірою схильні ті, хто не мав власної сім'ї та «господарства»¹.

Учителі початкових шкіл отримували 50 руб. «підйомних», учителі гімназій і семінарій – 300–400 руб. [III, 3417, арк. 1 зв.]. Цієї чималої суми було цілком достатньо для переїзду із невеликою родиною і з незначною кількістю речей, однак коли до Польщі на священницьке місце переїхав із родиною наймолодший із братів Лебединцевих, Андрій, то він «израсходовал весь свой запас – более 800 р.» [154, 105, арк. 2 зв.].

¹ При переїзді з собою брали хатнє начиння, зокрема й меблі, сільськогосподарський реманент, домашню бібліотеку тощо. Слід було або продати коней і візок, щоб купити їх у Польщі, або теж везти з собою. Також необхідно було завчасно, з початку літа, турбуватися або не турбуватися про заготівлю харчових запасів і фуражу на зиму, домовлятися чи не домовлятися про продовження оренди житла та вирішувати подібні побутові питання.

У листах Феофана Лебединцева і Юхима Крижановського присутній месіанський мотив – пронести руський стяг, відновити історичну руську свідомість українців-уніатів, врятувати їх від поневолювачів-поляків. Ці прагнення могли бути як здебільшого щирими, так і такими, надавали що в очах функціонерів високого смислу їхнім діям, обумовленим насправді цілком прагматичними міркуваннями. Відверту зверхність щодо перспектив служби в Києві і радість щодо переведення до Царства Польського висловлює Феофан, коли розповідає про швидкість отримання нагород і зростання в чині. Він звертає увагу, наскільки швидко у Польщі отримують ордени і чини, особливо за службу у відомстві Установчого комітету [III, 3410, арк. 10]. Однак важко сказати, наскільки викладачі і решта службовців поділяли очікування своїх керівників – чи горіли вони месіанською ідеєю і чи розраховували отримувати швидкі підвищення й нагороди.

Кого запрошували на службу і наскільки простим було переведення. На вчителювання у початкових школах запрошували передусім випускників семінарій. Для багатьох хлопців, які закінчували семінарію, місце вчителя початкового народного училища – в Царстві Польському чи в імперії – було привабливим, адже семінарії готували значно більше випускників, ніж треба, і вчорашні семінаристи мусили йти вчителювати в погано забезпечені церковноприходські школи, в духовні училища, влаштовувалися дячками. Вчителювання в міністерських школах уможливлювало вихід із духовного стану (а до кінця 60-х років діти духовенства, незалежно від бажань і схильностей, були практично прив'язані до церковного майбутнього) із подальшим переходом, наприклад, в чиновники [10, № 60, с. 339] та надавало переваги служби у відомстві народної освіти, а не в духовному. Також учителювання усувало потребу терміново одружитися і шукати більш-менш прибуткове священицьке місце, передбачало більші, порівняно зі священицькими, підйомні і прогонні кошти тощо.

Викладати в гімназії могли лише випускники університетів, духовних академій або, щонайменше, гімназій. На відміну від вчорашніх семінаристів, вони потребували додаткового мотиву для переселення, і ним ставав передусім розмір жалування.

Феофану Лебединцеву і Юхиму Крижановському як викладачам духовної академії, а ще раніше – семінарії, найзручніше було шукати вчителів і інспекторів гімназій з-поміж викладачів духовних навчальних закладів. До 1868 р. викладання в духовних семінаріях і академіях було малооплачуваним, і без додаткового заробітку його геть не вистачало для інтелігентського способу життя; духовне відомство надавало мізерну пенсію. Окрім того, до переїзду спонукали внутрішні конфлікти у викладацькій корпорації, коли подекуди було простіше змінити місце служби, ніж воювати далі.

Переведення з семінарії в гімназію означало перехід із духовного відомства до Міністерства народної освіти, що мало свої переваги, однак супроводжувалося додатковою паперовою тяганиною, обтяжливою і тривалою до півроку [III, 3398, арк. 8 зв.; III, 3410, арк. 10], причому коли мова йшла про вчителя гімназії, то справа вирішувалася не в Києві чи у Варшаві, а в Петербурзі.

Щоб пришвидшити переміщення до Польщі, Феофан зрештою домовився із митрополитом Варшавським, аби семінаристів, які ставали вчителями народних шкіл, переводили до Варшавської єпархії, а не виключали із духовного звання [III, 3410, арк. 10]. Тим більше, що в Польщі окремо духовного звання не було [10, № 60, с. 339].

Зауваги щодо необхідності залишити батьків, братів і сестер та перебиратися сім'єю із всім «господарством» до Польщі стосуються і тих, хто вчителював у навчальних закладах Міністерства народної освіти. Однак, на відміну від викладачів духовної семінарії, їм не потрібно було через Міністерство і Синод переводитися в інше відомство. Разом з тим могла виникнути інша перешкода: небажання попечителів, в даному випадку попечителя Київського навчального округу, відпускати їх. Траплялося, що вже після успішних перемовин Феофана чи Юхима із вчителем адміністрація попечителя просто ігнорувала офіційний запит від Комісії дирекції народної освіти Царства Польського про те, чи не існують перешкоди для переведення конкретного вчителя, і справі не давали ходу [III, 3408, арк. 5 зв.; III, 3419, арк. 7–7 зв.].

Чимало розмов точилося про запрошення до Польщі вчителів повітових училищ. Сімейні обставини подекуди змушували їх відмовлятися від запрошення, а інколи і між керівниками навчальних дирекцій та Ф. Вітте виникали суперечки щодо доцільності приймання на службу конкретного вчителя, знайомого Ф. Вітте ще з київських часів [III, 6765, арк. 4 зв.; III, 3408, с. 336; III, 3402, арк. 17; III, 3420, арк. 12]. Проте самі вчителі повітових училищ від переведень не відмовлялися.

У одиничних випадках запрошували випускників Університету св. Володимира. Вони не були ще зв'язані сім'єю і майном, однак, на відміну від випускників духовних семінарій, мали непогані перспективи для влаштування на службу в межах Київського навчального округу, причому не тільки на викладацьку, але й на державну.

Випускники духовних академій, на відміну від семінаристів, зобов'язані були чотири роки прослужити саме в духовному відомстві або сплатити кошти за отримання освіти в академії. Процедура їх переведення із духовного відомства до відомства Міністерства народної освіти теж була марудною, однак випускник, ще не отримавши призначення на службу по духовному відомству, був вільнішим, аніж викладач семінарії, тож справа вирішувалася просто – Міністерство народної освіти сплачувало Синоду 400 рублів за підготовку кадра [III, 3405, арк. 23; III, 3406, арк. 27].

Рекрутування викладачів і службовців офіційно здійснювалося через оголошення. Ф. Вітте розмістив у газетах, зокрема в «Киевлянині», повідомлення про набір учителів початкових шкіл. Закликалися передусім випускники духовних училищ і семінарій. Петро Лебединцев запропонував влаштувати додатковий відбір, бо «налезет всякая дрянь, которой не будете рады» [III, 6761, арк. 15 зв.] (зрештою так і траплялося [10, № 60, с. 338; III, 3451, арк. 4 зв.]). Пошуком випускників в Київській духовній семінарії займався Сергій Федорович Грушевський

[III, 6765, арк. 5 зв.; III, 6767, арк. 8 зв.], який того навчального року ще викладав у семінарії, але збирався звільнитися і переїхати до Холма вчителем гімназії. Далі з кандидатами на посади знайомився Петро Лебединцев. Студенти останнього курсу семінарії і самі приходили до отця протоієрея групами по троє–п'ятеро осіб. Багато хто писав лист у Варшаву, у Холм і Седльце на ім'я керівників дирекції; Феофан і Юхим залишали листи-прохання в себе і вибирали, коли відкривалася чергова школа [III, 3410, арк. 10 зв.]. Вибравши котрогось, вони зверталися до Петра із проханням попередньо познайомитись із кандидатом на посаду. Свої характеристики семінаристам давали і знайомі викладачі семінарії, а з початку навчального 1865/1866 року – ті вчителі, які вже служили в польських дирекціях.

Охочих вступити на службу до Царства Польського було настільки багато, що встановили окремих інститут кандидатів – так в офіційному і неофіційному листуванні називалися ті, хто подавав прохання про прийняття на службу і чекав відповіді.

На відміну від учителів початкових шкіл, викладацький корпус гімназій та службовці дирекції добиралися індивідуально, за особистим знайомством або за рекомендаціями, з-поміж досвідчених у відповідній справі фахівців – викладачів духовних семінарій, гімназійних учителів, бюрократичних службовців, регентів хорів. Закономірно, що ані Юхим Крижановський, ані Феофан Лебединцев не знали вчителів гімназій Київського округу, тому покладалися на думку більш досвідченого Петра Лебединцева, а надалі – тих учителів, які вже служили в їхніх гімназіях.

Із викладачами семінарій і академії домовлялися про переведення особисто. Всі переведені у 1865 р. були заангажовані Феофаном Лебединцевим і Юхимом Крижановським ще до їхнього власного від'їзду на місце служби. В подальшому домовленості переглядалися, причому просте рішення, допустиме із вчителями народних училищ і службовцями: «Откажу», – було неможливим. Ілюстрацією, наскільки складно відмовляти викладачу семінарії чи академії після попередньої домовленості, може бути історія з Михайлом Спиридоновичем Гуляєвим, професором КДА: вирішивши відмовити, Феофан і Петро погодили справу з Ф. Вітте і передали до Петербурга такі документи, щоб у Синоді вважали, нібито М. Гуляєв сам відмовився від переведення в Польщу, а в Міністерстві народної освіти – нібито його не відпустили з духовного відомства. Це було зроблено для того, щоб, залишившись без місця в Холмській гімназії, він водночас не втратив свого місця в Академії [III, 3402; III, 3403]. Подекуди викладачі відмовлялися й самі.

Відомі випадки, коли Феофан чи Юхим палко бажали запросити котрогось із знайомих, однак ті, повагавшись, відмовлялися. Так, наприклад, від посади вчителя польської або латинської мови у Холмській гімназії відмовився В. Б. Антонович¹.

¹ Його зваблювали не лише максимальним жалуванням – 1 200–1 500 руб., але й можливістю досліджувати Холмські архіви [III, 3407, арк. 4 зв.].

Які вимоги ставилися до майбутніх вчителів і службовців? Вони мали бути, по-перше, компетентними на своїх посадах і працьовитими, по-друге, не схильними до конфліктів, без шкідливих звичок на кшталт непомірності у грі й алкоголі, і порядними, по-третє, політично виваженими – хоча останнє сприймалося, напевне, як питома якість.

Компетентність викладачів духовних семінарій, духовної академії і вчителів гімназії рідко викликала сумніви у кореспондентів. Натомість зазвичай обговорювалося, чи достатньо знають навчальний предмет вчителі повітових училищ і випускники семінарії.

Цінувалися кандидати, прямо рекомендовані близькими Петра, Юхима і Феофана. Рекомендації стосувалися передусім якостей характеру, і тоді, коли викликала сумнів здатність кандидата викладати вакантну дисципліну, йому могли запропонувати іншу посаду – аби не втратити хорошого кандидата [III, 3398, арк. 4; III, 6765, арк. 4 зв.; III, 3399, арк. 7 зв.].

Окремо проговорювалося знання польської мови та польського менталітету потенційними вчителями гімназій і службовцями. Лише вчителі російської мови могли не знати польської – навчання російським предметам (мова, література, історія, географія) проводилося неодмінно російською мовою. Не йшлося про знання мови вчителями початкових училищ, адже діяли паралельно польські (польськомовні) та змішані й уніатські (з російською мовою викладання) школи.

Вельми бажаною, однак не обов'язковою була обізнаність зсередини із устроєм і життям гімназії як типу навчальних закладів [III, 6763, арк. 20 зв.; III, 3399, арк. 7, 8 зв.].

Чи не найконцентрованіше побажання до майбутніх вчителів гімназій виклав Петро, коли рекомендував Феофану запросити на службу свого знайомого, інспектора Житомирської гімназії, «служившого учителем гимназий Каменец-Подольской и Белоцерковской, преподавшего в гимназиях русский язык, латинский, географию, очень хорошо знающего французский язык и польский, и говорящего на последнем бойко, уроженец Каменец-Подольского, и изучившего все гимназические порядки. Характера, ровно и как его семья, прекрасного; он как нельзя более был по этому краю и народу и тебе большим помощником. [...] Я бы взял его предпочтительно Пономареву и Рублевичу [викладачі Київської духовної семінарії] и прочим нашим, не знакомым с порядками гимназическими и польским народом. Преподаватель он был дельный» [III, 6763, арк. 20–20 зв.]. Між іншим, він був одним із тих, чийого призначення бажали Петро і Феофан, але відмовлявся затвердити Ф. Вітте, мовляв, «и старый, [...] и вялый, и мало знающий, и капризный» [10, № 60, с. 336]. Зрештою йому запропонували замість інспекторської учительську посаду, на яку він погодився.

Петро Лебединцев радив брати випускників академії (на противагу тим, хто отримав світську освіту) лише для викладання історії і мов [III, 6761, арк. 15 зв.; III, 6762, арк. 18 зв.], хоча вважалося, що випускники духовної академії можуть викладати всі прослухані дисципліни (на практиці ж майбутній інспектор гімназії

в Бялій «вероятно, хороший бакалавр философии, но арифметику в женском училище до того мерзко преподавал, что [...] пономарь на 100 процентов в этом отношении выше его» [III, 6764, арк. 1]). Точні і природничі науки Петро Лебединцев радив доручити випускникам університету і досвідченим учителям гімназій, «світським». Окрім некомпетентності, він помічав за потенційними вчителями із «духовних» світоглядну обмеженість і боязкість, вважав їх такими, що програваватимуть полякам в очах греко-католиків.

На посадах інспекторів обидва, і Феофан, і Юхим, воліли бачити своїх друзів – викладачів Київської духовної академії, проте Юхим зрештою на власному досвіді переконався, що це була погана ідея, а Феофана відрадив Петро: «...кума совсем не советую, он тебе не подначальный»; «не говорю уже о неудобстве иметь на посылках бывшего товарища: все же он должен стоять пред тобою, сесть, когда предложишь, и проч., и проч., и в голове у него все же промелькнет мысль: "И я не глупее его"» [III, 6762, арк. 18; III, 6764, арк. 1]. Інспектор гімназії за діловими якостями приблизно відповідав рівню начальника дирекції: влітку 1865 р., коли Юхиму Крижановському запропонували перейти на таку ж посаду до Варшави, його місце в Седльці міг зайняти майбутній інспектор, Петро Григорович Рублевський, який теж викладав у КДА [III, 6766, арк. 6 зв.]. П. Рублевський залишався в дирекції «за старшого» (не зрозуміло лише, чи виконував обов'язки офіційно), коли Юхим від'їжджав до Варшави. Також інспектор гімназії міг бути відряджений до Варшави замість директора навчального округу [III, 3462, арк. 6 зв.].

Важливим чинником було і здоров'я майбутніх учителів і службовців. Прямом про це мова не заходила, однак показовим є випадок із професором Академії М. С. Гуляєвим, товаришем і кумом Феофана. Михайло Гуляєв мав їхати до Холма на посаду інспектора, проте навесні виявилось, що у нього хворі очі (окрім того Михайло мав слабкість до алкоголю, щоправда, коли йшлося про «свого», Феофана це не зупиняло, аж доки не перетворилося на додатковий аргумент). Петро з Феофаном, домовившись із чиновниками у Варшаві й Петербурзі, обманули М. Гуляєва, нібито його кандидатуру не затвердило вище керівництво, щоб не брати на службу і, разом з тим, не відповідати за відмову [III, 6768, арк. 10].

На посади в канцелярії Петро рекомендував приймати досвідчених службовців, обов'язково беручих до роботи, які вільно володіють російською і польською (діловодство велося польською) і, бажано, знають рахункову справу [III, 6762, арк. 18]. Проте «весьма трудно приискать человека с данными условиями, т. е. чтобы был хороший чиновник, русский и знал польский язык одновременно» [III, 6763, арк. 20]. На відміну від випускників чи викладачів семінарії, службовець міг легко знайти роботу як не в одній, то в іншій конторі Києва, легко перемищуючись між відомствами, тому чіпку увагу привертати ті, хто добре зарекомендували себе, але через обставини змушені були залишити службу; тут навіть скандал, коли чоловік агресивно захистив свою честь, не вважався за ґандж [III, 6763, арк. 19 зв.–20] (натомість для вчителя подібні обставини стали б тавром).

Якщо діловод і канцеляристи повинні були знати польську, то щодо бухгалтера «хорошо, если бы он был сколько-нибудь знаком с польским языком и счетною частию¹, но если и не будет знаком, беда не великая, был бы толковым и писал хорошо. Еще одно условие: поляка нельзя принять» [III, 3416, арк. 23 зв.].

Цікаво, що службовців із консисторії брати на службу не хотіли, «чтобы консисторские привычки не сказались здесь» [10, № 60, с. 326].

Спершу Петро досить прискіпливо – виправдано прискіпливо, як на його думку, – відбирав майбутніх вчителів з-поміж охочих, але влітку, коли гімназії і школи вже незабаром мали відкриватися, а штат залишався недоукомплектованим, до Польщі відправлялися випускники семінарії, аби як придатні до служби. Так само метушливо підшуковувалися вчителі гімназій. Постійним головним болем були пошуки як не діловода, то канцеляриста – то попередніх переводили на вищі посади, а нових шукали, то дирекція народних училищ дозволяла розширити штат, і потрібні були ще люди. Тобто знайти гідного вчителя і службовця, зважаючи на весь жмут вимог і неготовність зриватися з насидженого місця тих, хто цим вимогам відповідав, було складно.

Додаткові побажання і умови. Чи не найкумеднішим для сучасного читача видається прохання Феофана Лебединцева: «Нет ли такого человека, который при хорошем почерке пел бы басом?» (йшлося про канцеляриста) [III, 3406, арк. 1]. Річ у тім, що при православному храмі Холма був створений хор із учителів і службовців дирекції (бл. 50-ти чоловік), яким Феофан Лебединцев дуже пишався; він і сам співав у цьому хорі. Подібні побажання виникали і щодо вчителів, однак на вибір вчителя відсутність вокальних даних не впливала.

Так само просив учителя-баса і Юхим Крижановський, обіцяючи йому за сумісництвом місце псаломщика [III, 3464, арк. 10 зв.]. Подальші перемовини ілюстративні: «Вы пишете про баса-консistorиста: не знаю, какое место дать ему. [...] архивариуса (360 р.с.) и писца (225 р.) [...] На должность архивариуса просятся два поляка – способные люди [...] Каков этот бас? Если он может быть хорошим архивариусом (но хорошим), то, пожалуй, откажу полякам. Если же он “тма-мна-здо-тло”, то не поедет ли он на 225 руб. сер.?» [III, 3465, арк. 1]

Восени 1865 р. виникла нова проблема: поважні київські діячі засумнівалися в національно-політичній ортодоксальності майбутніх вчителів, яких набирали Феофан і Юхим. Петро Лебединцев (Феофан і Юхим здебільшого слідували у фарватері його думки) вважав, що українці, малороси, особливо правобережні, завдяки близькості менталітету і звичаїв із польськими греко-католиками та обізнаності із характером польської шляхти ефективніше, ніж будь-хто, нагадають греко-католикам їхнє споконвічне коріння та зуміють протистояти спольщенню. Він вважав українців такою ж «правильною» частиною руської національності, як і великоросів. Натомість деякі викладачі Київської духовної академії, які походили із власне російських губерній, передусім В. Певницький, вирішили, що малороси недостатньо «русские», що вони й самі частково сплячилися, і лише

¹ Польська бухгалтерія відрізнялася від прийнятої в імперії.

великороси здатні нести стяг «русской» національності і культури у стінах польських гімназій [III, 6766, арк. 5]. Юхим Крижановський прямо не висловлював своє ставлення до великоросів, однак у його листах немає жодної згадки про призначення вчителів із російських губерній. І водночас він «совершенно чужд “заведенью малорущины” в школах», проти викладання українською мовою – народною, а не літературною [III, 3463, арк. 8 зв.]. Феофан недвозначно пише, що великоросів не хоче в себе в дирекції [III, 3399, арк. 9 зв.], а лише земляків [III, 3410, арк. 10 зв.] і галичан. З листування не зрозуміло, яким чином закінчилася чи заспокоїлася дискусія, як відповів Петербург на академічні кляузи; проте, з огляду на продовження кадрової діяльності Петра, Міністерство народної освіти і жандармерія підтримали його позицію.

Покликання галичан. Із осені 1865 р. Феофан за розпорядженнями із Варшави і Петербурга починає відносини із галицькими греко-католиками: набраних з імперії вчителів було замало, випускники Холмської учительської греко-католицької семінарії вважалися споляченими і латинізованими, і нестачу кадрів зрештою вирішили заповнити галицькими греко-католиками із московської і народницької політичних течій.

Відносини із галичанами становлять окрему тему в листуванні Феофана із Петром, однак попри те, що Феофан докладно розповідав брату про свої подорожі до Львова і спілкування із галичанами, він практично не пояснює, чому запросив на вчительську службу до Царства Польського саме того, а не іншого галицького юнака. Загалом Феофан відзначає високий рівень освіти галичан, тобто сумнівів щодо компетенції майбутніх учителів не виникало, тому вибір був здебільшого політичним. Феофан на застереження Петра не захоплюватися призначенням галичан¹ наголошує, що добирати галичан слід «с величайшею осмотрительностию и самою крайнею осторожностью относительно их политического направления» [III, 3402, арк. 17 зв.]. Вибір залежав і від рекомендацій лідерів галицьких русинів, коли два угруповання подали Феофану свій список кандидатів [III, 3413, арк. 18]. У Польщі галичан передбачалося призначати в різні дирекції, щоб запобігти їх скупченню [III, 3408, арк. 6].

Феофан дедалі більше захоплювався освіченістю, красномовством, запалом галицьких русинів; шукав їхню подібність до руської народності, якою вона є в українських губерніях Російської імперії (згодом він взагалі захопився ідеєю повернути охочу частину галицьких греко-католиків до православ'я), організував збори пожертвувань на користь галицьких русинів і передачу цих коштів через кордон, сприяв влаштуванню галичан, зокрема і Якова Головацького, на службу в Російській імперії тощо. Проте галицькі русини так і залишалися для нього чужими людьми.

Застороги Петра Лебединцева щодо високих вимог до професійних і особистих якостей учителів виявилися немарними. Вже в 1866 році від Феофана і Юхима йдуть скарги, що вчителі підпадають під вплив поляків-католиків. Хтось

¹ Юхим Крижановський також волів обійтися без галичан [III, 3408, арк. 6].

міг напитися на святкуванні відкриття гімназії, а потім виявилось, що він і раніше зловживав алкоголем і був грубим [III, 3459, арк. 21 зв.]. Дехто з вчителів надто «по-мужицьки» поведився із учнями [III, 3462, арк. 6 зв.]. Між учителями виникали конфлікти і заздрість через різницю в жалуванні [III, 3410, арк. 30], причому конфлікти подекуди настільки великі, що одна зі сторін мусила залишати місце служби [III, 3417, арк. 2; III, 3430, арк. 20, 21]. Родини вчителів гімназій і службовців дирекцій жили російськомовними православними анклавами [III, 3452, арк. 6], де родинні негаразди одного з членів викладацької корпорації озивалися зайвими клопотами для сторонніх: «Кажется, не обойдется без беды. Что за яга [теща], как она с донею мучат его [зятя й чоловіка], да и меня! – пише начальник дирекції про родинні справи регента хору [III, 3460, арк. 2]. – В казенной квартире не захотели жить – дрянная; я вынужден нанять им ее». Психоемоційна напруга неминуче мала зростати – і на індивідуальному, і на міжособистісному рівнях.

Національно-релігійний трикутник не міг бути перевернутий російськомовно-православною вершиною догори зокрема й через слабкість кадрів.

Наукова новизна. У цій статті було продемонстровано інформативний потенціал унікального родинно-ділового листування керівників «греко-католицьких» навчальних дирекцій Царства Польського із київським протоієреєм Петром Лебединцевим щодо конкретних механізмів вибору, призначення й переведення до Холмщини й Підляшшя вчителів і службовців з України, переважно з Київської губернії.

У дослідженні не порушувалася питання того, якими у листуванні виявляються особистості кореспондентів та власне їхній емоційний світ, натомість було зосереджено увагу на відображенні у листуванні людського виміру соціальних, соціокультурних і соціополітичних дій.

Висновки. Призначення службовців навчальної дирекції і вчителів до греко-католицьких початкових і середніх навчальних закладів торкається одночасно кількох концептуальних проблем історії України, історії Польщі, Російської імперії та Східноєвропейського регіону загалом. Огляд цих проблем із більшою широтою представлений у публіцистичних працях другої половини XIX – початку XX ст., ніж у листуванні. Наведені у статті факти про умови служби, про соціальний склад викладацького і службового корпусу Холмської і Седлецької дирекцій, а також тих, хто подавав прохання, але отримав відмову, – з більшою достовірністю, повнотою і навіть вичерпністю подаються в актових документах, і звідти їх простіше «дістати» й систематизувати для ґрунтового аналізу. Проте в родинно-діловому листуванні міститься не лише унікальна інформація щодо безпосереднього перебігу зазначених процесів та практичної реалізації кадрової політики Російської імперії в східних губерніях Царства Польського – листування дає уявлення про емоційне, раціональне і прагматичне сприйняття цих дій їх виконавцями й учасниками.

Крізь призму листування висвітлюються обумовлені економічними, політичними і культурними обставинами закономірності поведінки і діяльності як керівників дирекцій і їхнього київського помічника-покровителя, так і тих, кого вони приймали чи не приймали на службу. У листуванні виявляються риси і структура характеру кореспондентів, сприйняття ними себе, один одного і тих людей, з ким вони перетиналися у службових справах, відображаються «нормальні» в суспільстві цінності і розважання, якими вони керувалися, приймаючи кадрові рішення.

Цінність листування, порівняно зі спогадами чи щоденником, обумовлена метою повідомлення – інформування задля вирішення поточних справ. Такі повідомлення не викривлені ретроспективним смислотворенням, як спогади або й щоденникова рефлексія. Ці повідомлення, залишаючись словами на папері, фактично є діями кореспондента і свідчать про його характер, схильності і наміри в такий майже спосіб, як дії, вчинки, здійснені особою фізично.

Вивчення подібних джерел надзвичайно важливе для історичних та – ширше – гуманітарних досліджень в рамках антропологічного підходу.

У статті було окреслено фактографічно-емоційне висвітлення лише одного вузла проблем, важливого для історії України та історії регіону. Однак у листуванні Феофана Лебединцева і Юхима Крижановського із Петром Лебединцевим порушується значно ширше коло питань і проблем, для дослідження яких листи можуть стати не менш цінним джерелом.

Список використаних джерел

1. Глембоцкий Х. Александр Гильфердинг и славянофильские эксперименты со сменой национально-культурной идентичности на западных окраинах Российской империи // *Ab Imperio*. 2005. № 2. С. 135–166.

2. Горизонтов Л. Е. История «пши». Призвание русских чиновников // Горизонтов Л. Е. Парадоксы имперской политики: поляки в России и русские в Польше (XIX – начало XX в.). Москва: Индрик, 1999. С. 157–190.

3. Западные окраины Российской империи / под ред. А. И. Миллера, М. Д. Долбилова. Москва: Новое литературное обозрение, 2006. 605 с.

4. К вопросу о реформе общеобразовательной школы в Царстве Польском. Москва: Тип. А. И. Мамонова, 1905. 21 с.

5. Кордуба М. Діяльність Теофана Лебединцева в Холмщині (До історії шкільництва на українських землях) // *Краківські вісті*. 1943. Ч. 188. С. 3–5; Ч. 190. С. 3–5; Ч. 191. С. 3–5; Ч. 192. С. 3–5.

6. Крыжановский Е. М. Русское Забужье (Холмщина и Подляшье): сб. ст. / с предисл. И. П. Филевича. Санкт-Петербург: Тип. «Мирный труд», 1911. XLVI+434+IV с.

7. Миллер А. И. Империя Романовых и национализм. Эссе по методологии исторического исследования. Москва: Новое литературное обозрение, 2006. 608 с.

8. Миллер А. И. Руссификация: классифицировать и понять // *Ab Imperio*. 2002. № 2. С. 133–148.

9. Нигалатий М. Е. Правительственная политика в области образования в Царстве Польском в 60-е – середине 70-х годов XIX века: начальное и среднее образование. Автореф. дис. ... канд. ист. наук. Москва: МГУ, 2009. 28 с.
10. Письма Ф. Г. Лебединцева к брату в Киев (1865–1867) // Киевская старина. 1898. Т. 60. № 3. Отд. 1. С. 318–368; Т. 61. № 4. Отд. 1. С. 51–86; № 5. Отд. 1. С. 169–190.
11. Письма Ф. Г. Лебединцева к брату в Киев (1865–1867). Киев: Тип. Н. Т. Корчак-Новицкого, 1898. 107 с.
12. Погодин А. Л. Главные течения польской политической мысли (1863–1907 гг.). Санкт-Петербург: Просвещение, [1907]. 662 с.
13. Предисловие // Крыжановский Е. М. Собрание сочинений: в 3-х т. Киев: Тип. С. В. Кульженко, 1890. Т. 1. С. I–XLIX.
14. Средние учебные заведения в Царстве Польском. Санкт-Петербург: Военная типография, 1866. 15 с. (Из газеты «Русский инвалид». 1866. № 301, 303, 304).
15. Стоколос Н. Г., Шеретюк Р. М. Драма Церкви. (До історії скасування Греко-Уніатської Церкви в Російській імперії та викорінення її духовно-культурних надбань) / передм. П. Л. Яроцького. Рівне: ППДМ, 2012. 348 с.
16. Щебальский П. Русская область в Царстве Польском // Русский вестник. 1883. Июнь. С. 493–516.
17. Askenazy Sz. Sto lat zarządu w Królestwie Polskim. 1800–1900. Lwów: Księgarnia H. Altenberga, 1901, 68 s.
18. Flisiński J. Szkoły Bialskie w XVII–XX wieku: monografia. Biała Podlaska: Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna, 1998. 301 s.
19. Krzemiński S. Dwadzieścia pięć lat Rosyi w Polsce (1863–1888). Zarys historyczny. Lwów: Nakładem Redakcyi «Ekonomisty Polskiego», 1892. 523 s.
20. Kucha R. Oświata elementarna w Królestwie Polskim w latach 1864–1914. Lublin : Kraj. Agencja Wydaw., 1982. 223 s.
21. Kucha R. Szkolnictwo Lublina w latach 1864–1915: zarys dziejów. Lublin: Wydaw. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 1995 348 s.
22. Latawiec K. W służbie imperium... Struktura społeczno-zawodowa ludności rosyjskiej na terenie guberni lubelskiej w latach 1864–1915. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2007. 273 s.
23. Staszyński E. Polityka oświatowa caratu w Królestwie Polskim (od powstania styczniowego do I wojny światowej). Warszawa: Państwowe Zakłady Wydawn. Szkolnych, 1968. 259 s.
24. Studnicki W. Polityka Rosji względem szkolnictwa zaboru rosyjskiego. Krakow: G. Gebethner i Spółka, 1906. 260 s.

References

1. Glembotskii, H. (2005). Aleksandr Gilferding i slavianofilskie eksperymenty so smenoi natsionalno-kulturnoi identichnosti na zapadnykh okrainakh Rossiiskoi imperii [Alexander Hilferding and Slavophilic experiments to the change of national cultural identity in the Westen purlieus of the Russian Empire]. In *Ab Imperio*. Vol. 2, pp. 135–166. Moskow. [In Russian].

2. Gorizontov, L. E. (1999). Istoria «pshy». Prizvanie russkikh chinovnikov [The story of the «pshy». The calling of the Russian functionaries]. In Gorizontov, L. E. *Paradoksy imper-skoi politiki: poliaki v Rossii i russkie v Polshе (XIX – nachalo XX v.)* [The paradoxes of imperial politics: the Poles in Russia and the Russians in Poland (the 19th – the beg. of 20th c.)]. Pp. 157–190. Moscow: Indrik. [In Russian].

3. *Zapadnye okrainy Rossiiskoi imperii* [The Western purlieus of the Russian Empire]. (2006). A. I. Miller, M. D. Dolbilov (Edd.). Moscow: Novoe literaturnoe obozrenie. [In Russian].

4. *K voprosu o reforme obshcheobrazovatelnoi shkoly v Tsarstve Polskom* [The problem of the school system reform in the Kingdom of Poland]. (1905). Moskow: Tipografia A. I. Mamonova. [In Russian].

5. Korduba, M. (1943). Diyalnist Teofana Lebedyntseva v Kholmshchyni (Do istorii shkilyntstva na ukrainkykh zemliakh) [Theofan Lebedintsev's activity in the Chelm Land (The history of school education in the Ukrainian Lands)]. In *Krakivski visti* [Cracow News], Vol. 188, pp. 3–5; Vol. 190, pp. 3–5; Vol. 191, pp. 3–5; Vol. 192, pp. 3–5. Cracow. [In Ukrainian].

6. Kryzhanovskii, E. M. (1911). *Russkoe zabuzhe (Kholmshchina i Podliashe)* [Russian Ttransbugian (Chelm Land and Podlashia)]. (Foreword by I. P. Filevich). Saint Petersburg: Tipografia «Mirnyi trud». [In Russian].

7. Miller, A. I. (2006). *Imperia Romanovykh i natsionalizm. Esse po metodologii istoricheskogo issledovania* [The Romanovs' Empire and the nationalism. Essays on the methodology of the historical research]. Moscow: Novoe literaturnoe obozrenie. [In Russian].

8. Miller, A. I. (2002). Russifikatsia: klassifitsirovat i poniat [Russification: classify and understand]. In *Ab Imperio*. Vol. 2, pp. 133–148. Moscow. [In Russian]. <https://doi.org/10.1353/imp.2002.0094>

9. Nigalatii, M. E. (2009). *Pravitelstvennaia politika v oblasti obrazovania v Tsarstve Polskom v 60-e – seredine 70-kh godov XIX veka: nachalnoe i srednee obrazovanie* [The Government policy of the education in the Kingdom of Poland at the 60s – the mid. 70s of the 19th c.]. (Extended abstract of PhD dissertation). Moscow State University, Moscow. [In Russian].

10. [Lebedintsev, F. G.]. (1898). Pisma F. G. Lebedintseva k bratu v Kiev [Letters from F. G. Lebedintsev to his brother in Kyiv]. In *Kievskaiia starina* [Old Kyiv], Vol. 60 (3), pp. 318–368; Vol. 61 (4–5), pp. 51–86, 169–190. [In Russian].

11. [Lebedintsev, F. G.]. (1898). *Pisma F. G. Lebedintseva k bratu v Kiev* [Letters from F. G. Lebedintsev to his brother in Kyiv]. Kyiv: Tipographia N. T. Korchak-Novitskogo. [In Russian].

12. Pogodin, A. L. ([1907]). *Glavnye techenia polskoi politicheskoi mysli (1863–1907 gg.)* [The main trends in the Polish politic thought (1863–1907)]. Saint Petersburg: Prosveshchenie. [In Russian].

13. Predislovie [Foreword]. (1890). In Kryzhanovskii, E. M. *Sobranie sochinenii* [Collected works] (Series Ed.): Vol. 1. Kyiv: Typography of S. V. Kulzhenko. [In Russian].

14. Srednie uchebnye zavedenia v Tsarstve Polskom [The secondary school in the Kingdom of Poland]. (1866). In *Russkii invalid* [The Russian Disabled], Vols. 301, 303, 304. Saint Petersburg: Voennaia tipografia. [In Russian].

15. Stokolos, N. H., Sheretyuk, R. M. (2012). *Drama Tserkvy. (Do istorii skasuvannia Greko-Uniatskoi Tserkvy v Rosiyskii imperii ta vykorinennia yii dukhovno-kulturnykh nadban)* [The drama of the Church. (The history of the abolishment of the Greek Catholic Church in the Russian Empire and the eradication of its spiritual and cultural legacy)]. (Foreword by P. L. Yarotskiy). Rivne: PPDM. [In Ukrainian].
16. Shchebalskii, P. (1883). Russkaia oblast v Tsarstve Polskom [The Rus Region of the Kingdom of Poland]. In *Russkii Vestnik* [The Russian Herald]. Vol. June, pp. 493–516. Saint Petersburg. [In Russian].
17. Askenazy, Sz. (1901). Sto lat zarządu w Królestwie Polskim. 1800–1900. Lwiv: Księgarnia H. Altenberga. [In Polish].
18. Flisiński, J. (1998). *Szkoły Bialskie w XVII–XX wieku: monografia*. Biała Podlaska: Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna. [In Polish].
19. Krzemiński, S. (1892). *Dwadzieścia pięć lat Rosyi w Polsce (1863–1888). Zarys historyczny*. Lwiv: Nakładem Redakcyi «Economisty Polskiego». [In Polish].
20. Kucha, R. (1982). *Oświata elementarna w Królestwie Polskim w latach 1864–1914*. Lublin : Kraj. Agencja Wydaw. [In Polish].
21. Kucha, R. (1995). *Szkolnictwo Lublina w latach 1864–1915: zarys dziejów*. Lublin: Wydaw. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej. [In Polish].
22. Latawiec, K. (2007). *W służbie imperium... Struktura społeczno-zawodowa ludności rosyjskiej na terenie guberni lubelskiej w latach 1864–1915*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej. [In Polish].
23. Staszyński, E. (1968). *Polityka oświatowa caratu w Królestwie Polskim (od powstania styczniowego do I wojny światowej)*. Warszawa: Państwowe Zakłady Wydawn. Szkolnych. [In Polish].
24. Studnicki, W. (1906). *Polityka Rosji względem szkolnictwa zaboru rosyjskiego*. Krakow: G. Gebethner i Spółka. [In Polish].

Hanna Yuriivna Kalinich

Candidate of Historical Sciences,

Researcher of Judaica Department,

Institute of Manuscript V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine.

e-mail: a.kli@ukr.net

Selection of personnel at the foundation of the Greek Catholic schools at Chelm Land and Pidliashshia in 1865–1867 (by the archpriest Petro Lebedyntsev's family correspondence)

The aim of the paper. The research provides generalised overview of the matter of selection of personnel at the Greek Catholic primary and secondary schools at Chelm Land and Pidliashshia reflected in the family correspondence between the superintendents' of Chelm and Siedlce educational directorates and the archpriest Petro Lebedyntsev of Kyiv. **The methodology** of the study consists in application of the microhistorical, the anthropological approaches for the researching of social and political history. Historical systemic analysis is used for the scrutiny of the parallel selection of personnel

at two educational directorates as the parts of the unit sociocultural and sociopolitical arrangement. Also, there were used the methods of the source criticism. **The scientific novelty** of the article consists in the revealing of information potential of the Petro Lebedintsev' family correspondence for the study of the human factor in personnel recruitment during foundation of the schools at Chelm Land and Podlashshia in 1865–1867. Also, this correspondence was introduced to the scientific circulation as a detailed historical source of the history of the education reform and personnel politic in the Kingdom of Poland. **Conclusion.** After the January Uprising the foundation of the Greek Catholic schools became a priority as an essential part of integration of Polish society into the Russian cultural space. The professional competence and the aptitude for keeping the Russian Orthodox identity and rivalry with the Polish Catholic community have been key issues at the selection of personnel. The correspondence contains the unique information about realization of the personnel policy of the Russian Empire in the Eastern provinces of the Kingdom of Poland. It displays the patterns of behaviour and actions, which have been exercised by superintendents of educational directorates and people that had been recruited. It displays the emotional, rational and pragmatic perception of actions by executive officials and participants of the recruitment process.

Key words: the Polish Greek Catholics, interethnic and inter-confessional relations, the Russian national policy, primary and secondary education, gymnasium, teachers.

Калинич Анна Юрьевна,

кандидат исторических наук,

научный сотрудник отдела фондов иудаики Института рукописи

Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского

e-mail: a.kli@ukr.net

Кадровый вопрос при открытии греко-католических учебных заведений на Холмщине и Подляшье в 1865–1867 гг. (по семейной переписке протоиерея Петра Лебединцева)

Цель работы. Обобщается отображение подбора учителей и служащих для греко-католических начальных и средних учебных заведений на Холмщине и Подляшье в семейной переписке начальников Холмской и Седлецкой учебных дирекций с киевским протоиереем Петром Лебединцевым. **Методология исследования** основывается на микроисторическом и антропологическом подходах в изучении социальной и политической истории. Историко-системный метод применяется для изучения параллельных процессов подбора кадров в двух дирекциях как составляющих единой социокультурной и социополитической структуры. Были применены методы источниковедческого анализа. **Научная новизна** работы состоит в выявлении информационного потенциала семейной переписки Петра Лебединцева для исследования человеческого измерения решения кадрового вопроса при открытии греко-католических учебных заведений на Холмщине и Подляшье в 1865–1867 гг., а также в введении в научный оборот этой переписки как подробного источника по истории реформы образования и кадровой политики в Царстве Польском.

Выводы. После польского восстания 1863 г. целью открытия греко-католических учебных заведений была интеграция польского общества в российское культурное пространство, а ключевыми проблемами при решении кадрового вопроса – профессиональная компетентность и способность удерживать русско-православную идентичность, конкурируя с польско-католической общностью. В переписке содержится уникальная информация о практической реализации кадровой политики Российской империи в восточных губерниях Царства Польского, отображаются обусловленные экономическими, политическими и культурными обстоятельствами закономерности поведения и действий руководителей дирекций и тех, кого они принимали на службу, эмоциональное, рациональное и прагматическое восприятие действий их исполнителями и участниками.

Ключевые слова: польские греко-католики, межэтнические и межрелигиозные отношения, российская национальная политика, среднее и начальное образование, гимназии, учителя.

*Статья підготовлена 27 лютого 2019 року;
подана до друку 12 березня 2019 року.*